

РОЗДІЛ 2 ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 37:378]:[323.15:316.347]:81

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.3>

Оксана ДАНИЛЮК

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-8765-8475

Бібліографічний опис статті: Данилюк, О. (2023). Етнокультурознавчий підхід до формування національної самоідентичності майбутнього фахівця початкової освіти засобами мови. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 18–23, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.3>

ЕТНОКУЛЬТУРОЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ МОВИ

У статті розглядаються актуальні проблеми виховання національної самоідентичності майбутніх учителів початкової освіти у процесі фахової підготовки засобами мови. Суспільно-політична ситуація, що склалася в Україні після Революції Гідності і дотепер, коли українська нація мужньо відстоює свої національні інтереси у жорсткій війні проти російської імперії, одразу поставила проблему національного виховання в іншому, глобальнішому ракурсі. Щоб успішно відстоювати і розбудовувати демократичну, правову і цивілізовану державу, необхідно, щоб її громадяни, насамперед представники інтелігенції, мали високу національну свідомість. І особливо це стосується вчителів початкових класів, які покликані закласти основи у вихованні палких громадян незалежної України, для яких головною метою життя має стати практична реалізація завдань розвитку національної державності, рідної культури.

У статті розглянуто проблему впливу мови на формування національної культури особистості. Визначено, що одним зі шляхів національної самоідентичності виховання є етнокультурознавчий підхід до вивчення української лексики, під яким розуміють власне національну навчально-виховну систему, що сформувалася завдяки поєднанню народного, національного, загальнолюдського через зв'язок минулого з сучасним і майбутнім в історії народу.

Аналізуючи дослідницький матеріал, можна констатувати, що мова надає картині світу деякої специфіки, національного колориту, що пояснюється особливостями культури і традицій народу. Основними складовими національно-культурного виховання є оволодіння життєвим мовним мінімумом, правилами етики спілкування, образною системою мови, а також формування кращих рис характеру людини через мову. Мовне виховання – багатогранний і складний процес, метою якого є формування національно свідомої особистості з високим рівнем інтелектуальної і мовленнєвої культури, а засобом реалізації – багатовіковий досвід народного виховання.

Ключові слова: національна самоідентичність, національне виховання, етнокультурознавчий підхід, етнокультурологія, мовна картина світу, національно-мовна особистість, фахова підготовка, засоби виховання.

Oksana DANYLIUK

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-8765-8475

To cite this article: Danyliuk, O. (2023). Etnokulturoznavchyi pidkhid do formuvannia natsionalnoi samoidentychnosti maibutnoho fakhivtsia pochatkovoї osvity zasobamy movy [Ethnocultural approach to the formation of national self-identity of the future primary education specialist by means of language]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 18–23, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.3>

ETHNOCULTURAL APPROACH TO THE FORMATION OF NATIONAL SELF-IDENTITY OF THE FUTURE PRIMARY EDUCATION SPECIALIST BY MEANS OF LANGUAGE

The article examines the current problems of education of national self-identity of future teachers of primary education in the process of professional training through the means of language. The socio-political situation that developed in Ukraine after the Revolution of Dignity and until now, when the Ukrainian nation courageously defends its national interests in a brutal war against the Russian Empire, immediately put the problem of national education in a different, more global perspective. In order to successfully defend and build a democratic, legal and civilized state, it is necessary that its citizens, primarily representatives of the intelligentsia, have a high national consciousness. And this especially applies to primary school teachers, who are called to lay the foundations for the education of ardent citizens of independent Ukraine, for whom the main goal of life should be the practical implementation of the tasks of developing national statehood and native culture.

The article examines the problem of the influence of language on the formation of the national culture of the individual. It was determined that one of the ways of national language education is the ethnocultural approach to the study of Ukrainian vocabulary, which is understood as the actual national educational and educational system, which was formed due to the combination of national, national, universal through the connection of the past with the present and the future in the history of the people

Analyzing the research material, it can be stated that the language gives the picture of the world a certain specificity, a national color, which is explained by the peculiarities of the culture and traditions of the people. The main components of national and cultural education are the mastery of the vital linguistic minimum, the rules of communication ethics, the figurative system of language, as well as the formation of the best traits of a person's character through language. Language education is a multifaceted and complex process, the goal of which is the formation of a nationally conscious personality with a high level of intellectual and speech culture, and the means of implementation is the centuries-old experience of national education.

Key words: national self-identity, national education, ethnocultural approach, ethnoculturalology, linguistic picture of the world, national-linguistic personality, professional training, means of education.

Постановка наукової проблеми та її значення. Національна самоідентичність є однією з фундаментальних цінностей сучасного суспільства, а виховання підростаючого покоління в дусі національної самоідентичності – однією з передумов відродження нації. Національна ідентичність – це персональна ідентичність або відчуття належності до певної держави чи нації. Це сенс «нації як цілісного цілого, представленої самобутніми традиціями, культурою та мовою» (<https://uk.wikipedia.org/wiki>).

Суспільно-політична ситуація, що склалася в Україні після Революції Гідності і дотепер, коли українська нація мужньо відстоює свої національні інтереси у жорстокій війні проти російської імперії, одразу поставила проблему національного виховання в іншому, глобальнішому ракурсі. Щоб успішно відстоювати

і розбудувати демократичну, правову і цивілізовану державу, необхідно, щоб її громадяни, насамперед представники інтелігенції, мали високу національну свідомість. І особливо це стосується вчителів початкових класів, які покликані закладати основи у вихованні палких громадян незалежної України, для яких головною метою життя має стати практична реалізація завдань розвитку національної державності, рідної культури.

Зважаючи на те, що основна місія у вихованні підростаючого покоління національно свідомих громадян України покладається на вчителя, особливої актуальності набуває проблема формування національної свідомості майбутніх учителів початкових класів. Саме їх висока національна свідомість сприяє ефективній навчально-виховній діяльності.

Мова є не лише засобом спілкування, але й важливим чинником формування національної ідентичності, оскільки саме мова відображає неповторний спосіб світобачення її носіїв, відбиває духовні й вольові особливості національного характеру. Останнім часом особливо зросла увага до питання про зв'язок мови та культури, мови і народу, країни, в якій проживає. Відомий славіст Ізмаїл Срезневський відзначав: «Народ виражає всього себе найповніше і найвірніше у мові своїй. Народ і мова без одного не можуть бути представлені» (Ukraina v slovakh (2004), P. 3). Отже, мова є відображенням багатой духовної скарбниці народу.

Кожна мова утворює свою семантичну систему, свою мовну картину, інакше кажучи мова задає носіям певну картину світу, при чому кожна мова свою. Картина світу в цілому формується пізнанням, а не мовою, і словесний образ предмету виступає як форма логічного відображення буття, як додатковий національний фон, над яким височить загальнолюдський логічний образ, через те всі національно-специфічні моделі світу мають і загальні, універсальні риси. В мовній концептуалізації мова йде про якийсь-то уявлення про світ, властиві носіям мови і культури, і сприймаються ними як щось самоочевидне. Ці уявлення знаходять відображення у семантиці мовних одиниць так, що оволодіваючи мовою і, зокрема, значенням слів, мовець одночасно зживається з цими уявленнями, а будучи властивими (або хоча б звичними) всім носіям мови, вони виявляються визначальними для ряду особливостей культури, яка користується цією мовою (<https://uk.wikipedia.org/wiki>).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова етносу виконує культурологічну функцію і формує національно-мовну картину світу, обстоювали В. фон Гумбольдт, Е. Сепір, Бодуен де Куртене, О. Потебня, Л. Щерба, М. Комлев, Ж. Соколовська, Г. Колшанський, Р. Кісь, І. Голубовська, В. Кононенко та інші. Зазначалася очевидність та двосторонній характер зв'язку між мовою і світобаченням культурно-етнічного колективу. Явище називання як акт людського пізнання з різних позицій аналізувався у психології К. Юнгом, А. Лосевим, А. Залевською та іншими. Психологічні особливості навчання мови, закономірності формування, розвитку, діагностування комунікативної компетенції

відображено у працях українських і російських психологів (Г. Костюк, І. Синиця, Д. Богоявленський, І. Зимня, О. Лурія, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв).

Мета статті – обґрунтувати актуальність, зміст і шляхи етнокультурознавчого підходу до формування національної самоідентичності майбутнього фахівця початкової освіти засобами мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повернення широкого загалу українського суспільства до національної мови і культури потребують істотних змін у науковій розробці методики навчання української мови. В першу чергу, необхідно виділити шар етнокультурознавчої лексики, яким має володіти кожна освічена людина, а також визначити науково обґрунтовані засади, методи і прийоми її засвоєння.

Важливість такого роду досліджень зумовлена, по-перше, соціальним запитом, адже етнокультурознавча лексика несе важливе змістове, емоційне й естетичне навантаження, забезпечує передачу і збереження загальнолюдських і національних цінностей. По-друге, засвоєння етнокультурознавчої лексики розширює культурний горизонт особистості, прищеплює прагнення зберігати та примножувати духовні і матеріальні скарби, накопичені попередніми поколіннями.

Термін «етнокультурологія» з'явився недавно. Намагання визначити його суть простежуються у Г. Волкова, В. Кукушина, Г. Лозко, В. Мосіяшенка, Л. Столяренко, С. Сявавко та ін. Вчені вважають, що це наука про емпіричний досвід етнічних груп у вихованні та освіті дітей, про морально-етичні та естетичні погляди на прадавні цінності сім'ї, роду, племені, народності, нації. Рідне слово — основний засіб навчання і виховання. «Неосяжною є сила доброзичливого слова в народній педагогіці, але більш за все — рідного слова, рідного мовлення, рідної мови» (Zimuldinova A., Savshak T. (1998), P. 328).

У вітчизняній педагогічній науці етнокультурознавчий підхід до вивчення української лексики розуміють як власне національну навчально-виховну систему, що сформувалася завдяки поєднанню народного, національного, загальнолюдського через зв'язок минулого з сучасним і майбутнім в історії народу. Про-

дуктивною основою етнокультурознавчого виховання є фольклор, церковні повчання, літописи, заповіді, звернення, послання нащадкам, тобто давні національно-культурні тексти навчально-виховного спрямування.

Таким чином, етнокультурологія у своїй семантиці містить національний компонент. Традиційною основою її є народна педагогіка, тобто давня система навчання і виховання української школи, що виникла природним шляхом разом із розвитком етносу і включає знання, ідеали, погляди, уявлення, настанови, які виступають як сукупність педагогічної мудрості народу.

Наукова спадщина Г. Ващенко, І. Огієнка, С. Русової, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського підтверджує думку про те, що мовлення особистості етнофора формується під впливом засобів рідної мови, рідної культури, історії, через засвоєння морально-етичних цінностей мовленнєвої поведінки етносу.

Етнопедагогічний аспект зумовлює вироблення в учнів умінь вирізняти національну специфіку рідної мови у порівнянні з іншими мовами світу, виразність, багатство, відчувати відтінки у значеннях рідного слова, особливості відображення оточуючого, а також формувати на цій основі мовленнєві вміння і навички, які проявляються в активній мовленнєвій діяльності.

Реалізація етнопедагогічних учень і поглядів на процес навчання рідної мови полягає у виробленні особливого національного колориту мовлення учнів. Навчаючи дітей мови, В. Сухомлинський наголошував на особливому ароматі рідного слова, прагнув донести особливу мелодію, найтонші відтінки його до вихованців. Поки дитина не відчула аромату слова, зазначав вчений, не побачила його найтонших відтінків, не заглибилася і не зрозуміла специфічних рис мови, навчання грамоти починати не можна (Sukhomlinskyi V. O. (1997)).

Згідно з навчально-виховною концепцією української (державної) мови, вироблення навичок літературно-мовної практики має здійснюватися на ґрунті наскрізної ідеї українознавства. У зв'язку з цим предмет «українська мова» повинен структуруватися на чотири змістові лінії: лінгвістичну, комунікативну, лінгвокультурологічну і діяльнісну. Лінгвокультурологічна передбачає знання тематичних груп слів, пов'язаних з особливостями культури,

звичаями, традиціями, святами, головними історичними подіями, постатями діячів культури, мистецтва, науки, суспільно-політичними явищами, реаліями освіти, господарської діяльності, побуту тощо. Важливим є ознайомлення з фразеологізмами, прислів'ями, приказками, загадками, прикметниками, які відображають народний досвід, особливості національного характеру.

Джерельна база етнолінгвістичних студій багата і різнобічна. В коло національно орієнтованої лексики, що складає основу етнолінгвістичних спостережень, входять численні тематичні групи слів, що віддзеркалюють умови життя, особливості світобачення й світосприйняття українців, відтворюють загальну картину їхніх поведінкових стереотипів тощо. З огляду на це можна виокремити такі тематичні групи лексики:

«Наша держава – Україна» (слова цієї тематичної групи відтворюють образ сучасної України як незалежної держави: *гімн, герб, конституція, Україна, область район* та ін.);

«Зі сторінок історії України» (лексика представляє назви з лінгвокультурологічним змістом історичних часів: *булава, віче, воєвода, дружина, курінь, москаль, повіт, стрілець, челядь* та ін.);

«Українське мистецтво. Фольклор» (назви, пов'язані із досягненням українців у цих напрямках: *ансамбль, балада, бандура, вечорниці, веснянка, замовляння, кобзар, казка, коліскова, коломийка, колядка, легенда, лічилка, скоромовка, приказка, сопілка, сурма, трембіта, хор, цимбали, щедрівка* та ін.);

«Місто. Село. Грамадські споруди» (слова відображають певну історико-культурну специфіку: *базар, вулиця, село, хутір, ярмарок, корчма, церква, музей, інститут, лікарня* та ін.);

«Найдавніші вірування» (лексичні одиниці, які представляють дохристиянські, язичницькі вірування українців: *Перун, Стрибок, Дажбог, Купайло, Коляда, вії, водяник, вихор, диявол, чорт, водяник, лісовик, русалка* та ін.);

«Християнське віровчення і свята» (назви, які є опорними для християнського віровчення: *Бог, Богородиця, Ісус, душа, молитва, пекло, рай, сповідь, Великдень, Різдво, Благовіщення* та ін.);

«Хата. Садиба» (традиційно українська хата знаходиться у садибі, до якої належить житловий будинок і господарські споруди, тому назви

представлені такими одиницями: *курник, льох, повітка, стодола, садок, пасіка, призьба, світлиця, комора, комин, піч, покуть, поріг, сіни*);

«**Хатні речі**» (назви речей побуту, які мають етнолінгвістичну специфіку і позначають кухонне начиння, а також предмети, типові для колишньої української хати: *баняк, глечик, горщик, діжа, качалка, макітра, колиска, мисник, скриня, дійниця, масничка, ночви, рубель, рядно, рушник*);

«**Народне вбрання**» (народне вбрання відображає ознаки різних епох і відображає етнічну історію України, до цієї тематичної групи належать назви: *бріль, жупан, дукат, запаска, кептар, керсетка, кибалка, личаки, очіпок, постолі, плахта, сорочка, штани, фартух, хустка* та ін.);

«**Страви і напої**» (назви традиційних для українців страв і напоїв, які вживаються на щодень або під час обрядів, на свята, урочистості: *борщ, капуста, юшка, голубці, каша, деруни, галушки, гречаники, пироги, перепічки, жайворонки, калита, квас, сік, кисіль, узвар, пиво, горілка, холодець, крашанка, писанка, книш, кутя* та ін.);

«**Тваринний світ**» (назви тварин, що представлені в народних обрядах, іграх, ворожіннях тощо: *ворон, жайворонок, зозуля, кажан, кінь, кіт, ластівка, соловей, сорока* та ін.);

«**Рослинний світ**» (назви рослин становлять значну частину символіки українців: *барвінок, верба, калина, жито, дуб, волошка, льон,*

любисток, просо, папороть, ряс, рута, рожа, полин, чебрець, чорнобривці, мальва, мак, терен, тополя, явір та ін.).

Названі вище групи можна було б доповнити ще такими, як: «явища природи», «власні імена відомих людей», «власні географічні назви», «назви грошових одиниць», «назви мір і ваги» та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підсумовуючи дослідницький матеріал, можна констатувати, що мова надає картині світу деякої специфіки, національного колориту, що пояснюється особливостями культури і традицій народу. Основними складовими національно-культурного виховання є оволодіння життєвим мовним мінімумом, правилами етики спілкування, образною системою мови, а також формування кращих рис характеру людини через мову. Мовне виховання – багатогранний і складний процес, метою якого є формування національно свідомої особистості з високим рівнем інтелектуальної і мовленнєвої культури, а засобом реалізації – багатовіковий досвід народного виховання.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у вдосконаленні змісту професійної педагогічної підготовки, яке здійснюватиметься через корекцію програми з сучасної української мови, української дитячої літератури, педагогіки та інших дисциплін щодо насичення їх матеріалами з яскраво вираженим національним звучанням для цілісного гармонійного сприйняття національної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зімульдінова А., Савшак Т. Формування національної свідомості молодших школярів засобами рідної мови. *Гуманізм та освіта: сучасні реалії: матеріали людинознавчих філософських читань*. Випуск V. Дрогобич: Вимір, 1998. С. 327–333.
2. Кононенко П. П. Концепція національної системи освіти. *Українознавство: концепції, програми, документи*. Київ, 1995. С. 20.
3. Мовна картина світу. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (звернення 22.08.2023).
4. Національна ідентичність. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (звернення 22.08.2023).
5. Сухомлинський В. О. *З чого починається громадянин*. Вибр. тв.: в 5 т. Київ, 1997. Т. 5. С. 359–366.
6. Україна в словах: Мовоукраїнознавчий слов.-довід. /Упоряд. і кер. авт. кол. Н. Данилюк. Київ: ВЦ «Промсвіта», 2004. 704 с.

REFERENCES:

1. Zimuldinova A., Savshak T. (1998). Formuvannia natsionalnoi svidomosti molodshykh shkoliariv zasobamy ridnoi movy. [Formation of national consciousness of younger schoolchildren by means of their native language]. *Humanizm ta osvita: suchasni realii: materialy liudynoznavchykh filosofskykh chytan*. Vypusk V. Drohobych: Vymir, 1998. S. 327–333.
2. Kononenko P. P. Kontsepsiia natsionalnoi systemy osvity. (1995) [The concept of the national education system. Ukrainian studies: concepts, programs, documents]. *Ukrainoznavstvo: kontseptsii, prohramy, dokumenty*. Kyiv, 1995. S. 20.

3. Movna kartyna svitu. [Language picture of the world] URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (zvernennia 22.08.2023).
4. Natsionalna_identychnist.[National_identity] URL: [tps://uk.wikipedia.org/wiki](https://uk.wikipedia.org/wiki) (zvernennia 22.08.2023).
5. Sukhomlynskyi V. O. (1997). *Z choho pochynaietsia hromadianyn.* [Where does a citizen begin]. Vybr. tv.: v 5 t. Kyiv, 1997. T. 5. S. 359–366.
6. Ukraina v slovakh (2004). [Ukraine in words]: Movokrainoznavchyi slov.-dovid. /Uporiad. i ker. avt. kol. N. Danyliuk. Kyiv: VTs «Prosvita», 2004. 704 s.